

JACEK PIELAS*

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
ORCID: 0000-0002-7165-8905

DZIAŁALNOŚĆ PUBLICZNA TĘCZYŃSKICH W XVII WIEKU. KARIERY GABRIELA (ZM. 1617), WOJEWODY LUBELSKIEGO, I ANDRZEJA (ZM. 1613), KASZTELANA BĘLSKIEGO

Tęczyńscy herbu Topór, jedna z najstarszych familii dawnej Rzeczypospolitej, pozostająca nieprzerwanie od wczesnego średniowiecza do lat trzydziestych XVII w. w ścisłej elicie władzy i społeczeństwa szlacheckiego, doczekała się przed dwiema dekadami dwóch fundamentalnych opracowań autorstwa Janusza Kurtyki. Pierwsze z nich – *Tęczyńscy. Studium z dziejów elity możnowładczej w średniowieczu* – stanowi całościową, niedoścignioną w zakresie szczegółowości ustaleń monografię dziejów rodu Toporczyków i wywodzącej się z niego rodziny panów na Tęczyźnie w okresie do końca XV w.¹ Druga – *Latyfundium tęczyńskie. Dobra i właściciele (XIV-XVII wiek)* – jest analitycznym opracowaniem dziejów wielkich rozmiarów latyfundium zbudowanego wokół Tęczyna od momentu powstania w XIV w. do jego wyjścia z rąk Tęczyńskich w 1637 r.² Należy podkreślić, że w tej ostatniej książce, prócz kwestii majątkowych, opracowana została genealogia rodziny w wiekach XVI-XVII oraz zaprezentowane najistotniejsze dane o kolejnych etapach karier urzędniczych jej przedstawicieli³. Ustalenia te zostały następnie uzupełnione o szereg uwag do dziejów rodziny w tym okresie w artykule recenzyjnym pióra Zbigniewa Anusika⁴. W odniesieniu do tej bardzo znaczącej rodziny magnackiej nie ma natomiast studiów na temat działalności publicznej jej reprezentantów w XVI-XVII w., a więc – prócz określenia obejmowanych

* Dr hab., prof. Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. Zainteresowania badawcze autora skupiają się na następujących zagadnieniach: struktura społeczna i struktura własności szlachty koronnej w XVI-XVIII w., elity majątkowe i polityczne w Małopolsce w XVI-XVII w., spadkobrania szlacheckie w Koronie w XVII w., genealogia i majątki szlachty województwa sandomierskiego w XVI-XVIII w., życie codzienne szlachty polskiej, rodzina szlachecka i jej funkcjonowanie w okresie nowożytnym. E-mail: jpielas@ujk.edu.pl.

¹ J. Kurtyka, *Tęczyńscy. Studium z dziejów elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997 [dalej: Tęczyńscy].

² Idem, *Latyfundium tęczyńskie. Dobra i właściciele (XIV-XVII wiek)*, Kraków 1999 [dalej: Latyfundium].

³ Ibidem, s. 206-215 i tabl. III b.

⁴ Z. Anusik, *Latyfundia panów na Tęczyźnie. Kilka refleksji w związku z książką Janusza Kurtyki*, [rec.] Janusz Kurtyka, *Latyfundium tęczyńskie. Dobra i właściciele (XIV-XVII wiek)*. Księgarnia Akademicka, Kraków 1999, ss. 295 + 5 tablic genealogicznych, „Przegląd Nauk Historycznych”, 2/2003, nr 2 (4), s. 217-256 oraz ten sam tekst: Z. Anusik, *Studia i szkice staropolskie*, Łódź 2011, s. 175-217. W kontekście funkcjonowania rodzin wielkosenatorskich o Tęczyńskich i ich związkach z innymi familiami pisał także E. Opaliński, *Rodziny wielkosenatorskie w Wielkopolsce, na Kujawach i na Mazowszu za Zygmunta III. Podstawy karier*, Warszawa 2007, według indeksu.

przez nich urzędów – o ich działalności dyplomatycznej, aktywności na forum samorządów szlacheckich i w parlamencie Rzeczypospolitej oraz innych instytucjach szlacheckiego państwa, w tym trybunałach, sądach i wojsku. Niniejszy artykuł w założeniu służyć ma uzupełnieniu dotychczasowej wiedzy na temat działalności publicznej Tęczyńskich w dobie nowożytnej, a konkretnie przedostatniego pokolenia w dziejach rodziny – działających w XVII w. dwóch najstarszych synów Andrzeja Tęczyńskiego (zm. 22 V 1588), wojewody krakowskiego (1581-1588).

Andrzej Tęczyński, syn Andrzeja (zm. 25 XII 1561), kasztelana krakowskiego (1561), i Anny z Ożarówskich, pełnił kolejno urzędy kasztelana (1569-1674) i wojewody bełskiego (1574-1581), a następnie wojewody krakowskiego w latach 1581-1588. Był on starostą oświęcimskim (1577-1583), zatorskim (1577-1588), hrubieszowskim (1569-1588) i krótko stryjskim (1588)⁵.

Z małżeństwa zawartego przed początkiem 1569 r. z Zofią z Dembowskich (zm. 23-24 V 1588) doczekał się dziewięciorga potomstwa – czterech synów i pięciu córek. Spośród córek Agnieszka (1578-1644) wydana została za Mikołaja Firleja, wojewodę krakowskiego (1589-1600)⁶, Katarzyna za Marka Sobieskiego, wojewodę lubelskiego (1579-1605)⁷, Izabela zmarła w 1645 r. jako panna mieszkająca przy kościele jezuickim w Lublinie i poświęcająca się dewocji⁸, Zofia (zm. 1620) była żoną Jana Gostomskiego, wojewody kaliskiego (1620-1623)⁹, zaś nieznaną z imienia córką zmarła przed 1579 r. i pochowana została w 1579 r. wraz z nieznanym z imienia bratem w kościele parafialnym w Kraśniku¹⁰.

Najstarszy z synów wojewody lubelskiego Andrzeja – Gabriel – urodził się 23 lutego 1575 r. w okolicach Kraśnika¹¹. W 1602 r. poślubił księżniczkę Barbarę ze Zbaraskich, córkę księcia Stefana Korybutowicza Zbaraskiego (zm. 1585), wojewody trockiego¹², która w tym roku urodziwszy mu córki bliźniaczki zmarła¹³. Po ok. pół roku zawarł związek małżeński (ślub 19 VIII 1603) z Elżbietą z Radziwiłłów (zm. 30 XI 1618), córką Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła „Sierotki” (1549-1616), wojewody wileńskiego¹⁴. Z pierwszego związku doczekał się wspomnianych bliźniaczek: Teofili (1602-1635), od 1617 r. zamężnej z Aleksandrem

⁵ Latyfundium, s. 204-205. O starostwie stryjskim w ręku Andrzeja, wojewody krakowskiego, zob. także niżej.

⁶ Agnieszka z Tęczyńskich urodziła się 12 I 1578 r. koło Kraśnika. Zob. W. Urban, *Daty życia niektórych osób z XVI wieku związanych z Krakowem. Przyczynki źródłowo-biograficzne*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”, 41/1991, s. 93; K. Lepsi, *Mikołaj Firlej (zm. 1601)*, w: *Polski Słownik Biograficzny* [dalej: PSB], t. 7, Kraków 1948-1958, s. 12-15; *Urzednicy województwa krakowskiego XVI-XVIII wieku. Spisy*, oprac. S. Cynarski, A. Falińska-Gradowska, Kórnik 1990, s. 224.

⁷ Katarzyna z Tęczyńskich przyszła na świat 29 I 1581 r. W. Urban, op. cit., s. 94; H. Gmiterek, *Sobieski Marek (1549/50-1605)*, w: PSB, t. 39, Warszawa-Kraków 1999-2000, s. 502-504; *Urzednicy województwa lubelskiego XVI-XVIII wieku. Spisy*, oprac. W. Kłaczewski, W. Urban, Kórnik 1991, s. 126.

⁸ Latyfundium, s. 212, tabl. III b.

⁹ Ibidem; W. Dworzaczek, *Jan Gostomski (ok. 1576-1623)*, w: PSB, t. 8, Wrocław-Warszawa-Kraków 1959-1960, s. 366-367.

¹⁰ Latyfundium, s. 208-209, 21-212, tabl. III b.

¹¹ W. Urban, op. cit., s. 93. W. Dworzaczek, *Genealogia*, cz. 2, Warszawa 1959, tabl. 94 podał jako rok urodzenia 1572. Por. Latyfundium, s. 206 i tabl. III b.

¹² Z. Anusik, *Dobra ziemskie książąt Zbaraskich w XVI i XVII wieku*, w: idem, *Studia i szkice staropolskie*, s. 497-505.

¹³ Latyfundium, s. 207 i tabl. III b.

¹⁴ Ibidem; T. Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka (1549-1616), wojewoda wileński*, Warszawa 2000, s. 228-229, 248.

Kopciem, kasztelanem brzeskim litewskim (1643-1651)¹⁵, i Zofii (zm. 23 XII 1655), wydanej w 1637 r. za mąż za Jana Mikołaja Daniłowicza, podskarbiego wielkiego koronnego (1632-1650)¹⁶. Z drugą żoną miał syna Krzysztofa urodzonego 15 sierpnia 1604 r. w Lublinie, który zmarł w dzieciństwie¹⁷.

Andrzej przyszedł na świat w Kraśniku 20 września 1576 r.¹⁸. Przed 1612 r. ożenił się z Katarzyną z Leszczyńskich (zm. 1639), córką Jana, starosty radziejowskiego (1579-1588)¹⁹. Małżeństwo to zaowocowało dwójką dzieci: zmarłym przed 14 kwietnia 1617 r. synem Hiacynthem i zrodzoną już po śmierci ojca córką Anną (1613-1617), zeszlą z tego świata w wieku lat czterech²⁰.

Najdłużej żyjący, jak się okazało, przedstawiciel rodu i najmłodszy z braci – Jan Magnus, w przyszłości wojewoda krakowski – urodził się w nocy z 16 na 17 września 1579 r. także w rezydencji kraśnickiej²¹. Jego jedyną małżonką od 1606 r. była Dorota z Mińskich, córka Stanisława, wojewody łęczyckiego (1590-1606) i podkanclerzego wielkiego koronnego (1606-1607)²². Ze związku tego zrodziło się trzech synów: Gabriel, Krzysztof i Stanisław (zmarli młodo) oraz córki: Zofia, wzmiankowana w 1617 r., i ostatnia przedstawicielka krwi Tęczyńskich – Izabela (zm. 1667)²³.

Trzej synowie Andrzeja Tęczyńskiego, wojewody krakowskiego, rozpoczęli swe młodzińcze życie od długoletnich zagranicznych studiów i peregrynacji po Europie Zachodniej. Znając realia epoki, należy przyjąć, że w najwcześniejszym okresie – po wyjściu z lat dziecinnych – pobierali naukę w domu ojcystym. Wiadomo, że korzystali m.in. z wiedzy Andrzeja Grutiniusa z Pilzna, zaś ok. 1580 r. ich preceptorem był poeta łacińsko-polski Andrzej Schoneus z Głogowa zwany Eumorphus, który udał się z nimi później do Włoch i podróżował z nimi po Italii w 1598 r.²⁴. W tym okresie dwaj najstarsi synowie sławnego i wpływowego wojewody krakowskiego wymienieni zostali przez Bartosza Paprockiego w jego „Herbach” z 1584 r.²⁵. W źródłach prawnomojatkowych rodziny pojawiają się natomiast przed udaniem się po nauki zagraniczne po raz pierwszy w 1589 r.²⁶. Po śmierci ojca w 1588 r. ich opiekunem

¹⁵ Latyfundium, s. 212.

¹⁶ Ibidem, s. 206-207, tabl. III b; W. Hejnosz, *Jan Mikołaj Daniłowicz (zm. 1649)*, w: PSB, t. 4, Kraków 1938, s. 415-416; *Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV-XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski i in., Kórnik 1992, s. 164.

¹⁷ Biblioteka im. Raczyńskich w Poznaniu [dalej: B. Racz.], rkps 74, k. 276-277v.

¹⁸ W. Urban, op. cit., s. 93; Latyfundium, s. 207 i tabl. III b.

¹⁹ Latyfundium, s. 208; *Urzędnicy kujawscy i dobrzyńscy XVI-XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Mikulski, W. Stanek, przy współudziale Z. Górskiego, R. Kabacińskiego, Kórnik 1990, s. 245.

²⁰ Latyfundium, s. 207-208, 214.

²¹ W. Urban, op. cit., s. 93-94; Latyfundium, s. 210 i tabl. III b.

²² Latyfundium, s. 211 i tabl. III b; S. Gruszecki, *Stanisław Miński (ok. 1561-1607)*, w: PSB, t. 21, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976, s. 320-321; *Urzędnicy centralni*, s. 186.

²³ Latyfundium, s. 215 i tabl. III b.

²⁴ H. Barycz, *Spojrzenia w przeszłość polsko-włoską*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1965, s. 102; idem, *Z dziejów polskich wędrówek za granicę*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1969, s. 264, 267; *Cracovia litterarum. Kultura umysła i literacka Krakowa i Małopolski w dobie renesansu. Księga zbiorowa Międzynarodowej Sesji Naukowej w czterechsetlecie zgonu Jana Kochanowskiego (w Krakowie, 10-13 października 1984 r.)*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1991, s. 149.

²⁵ B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, wyd. K. J. Turowski, Kraków 1858, s. 95 (Andrzej zostawił „synów dwu, z których *optima fruges est speranda*”).

²⁶ Latyfundium, s. 206, 207.

był stryj Jan Tęczyński, kasztelan wojnicki, po czym opiekunem i zarządcą ich dóbr został szwagier, wspomniany wyżej Mikołaj Firlej, wojewoda krakowski²⁷. To właśnie w tym okresie (może pod wpływem wskazań ojcowskiej ostatniej woli?) zapadła decyzja o wyjeździe wojewodzie krakowskich na studia zagraniczne. Wybór padł na popularny wówczas, zwłaszcza w środowisku magnatów i zamożnej szlachty, uniwersytet w Padwie. Uczelnia ta, prócz wysokiego poziomu ówczesnej wiedzy, w tym prawniczej, wyraźnie uczyła polskich szlacheckich przybyszów m.in. biegłego i niejednokrotnie cynicznego posługiwania się polityką w celu osiągnięcia własnych korzyści, nie tylko zresztą politycznych²⁸.

W Padwie dwaj najstarsi bracia, Gabriel i Andrzej, pojawili się najprawdopodobniej w 1591 r.²⁹, kiedy to – według Henryka Barycza – wystąpili jako świadkowie przy oświadczeniu wyznania wiary Sebastiana Silwiusza z Radzimina³⁰. Do księgi nacji polskiej wpisali się w 1592 r.³¹ 3 lutego 1593 r. Gabriel immatrykułował się na Uniwersytecie Prawników w Padwie³². W mieście tym przebywali zapewne do końca lutego tego roku, kiedy to otrzymali informację o śmierci swego stryja Jana, kasztelana wojnickiego, zmarłego 1 stycznia 1593 r.³³, i postanowili wrócić do Rzeczypospolitej. Uczestniczyli następnie w pogrzebie stryja, pochowanego 23 marca 1593 r. w kaplicy zamkowej w Tęczynie³⁴.

To właśnie w okresie przerwy w studiach zagranicznych i pobytu w Rzeczypospolitej młodzi Tęczyńscy rozpoczęli swą aktywność publiczną. Gabriel i Andrzej po raz pierwszy wybrani zostali bowiem posłami – na sejm warszawski 1593 r.

Sejm w 1593 r. zwołany został w sytuacji przygotowań Zygmunta III Wazy do objęcia tronu w Szwecji po śmierci Jana III Wazy i w związku z koniecznością uzyskania przez władzę zgody stanów Rzeczypospolitej na wyjazd z kraju. Sejmiki przedsejmowe zwołane zostały na przełom marca i kwietnia 1593 r.

Na sejmiku poselskim województwa sandomierskiego w Opatowie 1 kwietnia 1593 r. Andrzej Tęczyński pojawił się zapewne osobiście. Niewątpliwie z uwagi przede wszystkim na pozycję społeczną ojca i znaczenie rodu wśród szlachty województwa sandomierskiego uzyskał z tego sejmiku mandat poselski wraz z doświadczonymi aktywistami: Pawłem

²⁷ Ibidem, s. 146.

²⁸ Zob. m.in. S. Grzybowski, *Jan Zamoyski*, Warszawa 1994, s. 18-28 oraz znaczących rozmiarów literatura poświęcona studiom w Padwie, padewczykom i ich roli w dziejach Rzeczypospolitej.

²⁹ H. Barycz, *Z zaścianka na Parnas. Drogi kulturalnego rozwoju Jana Kochanowskiego i jego rodu*, Kraków 1981, s. 348. Twierdzenie to przyjął J. Kurtyka, pisząc o początkach studiów padewskich Tęczyńskich w 1591 r. *Latyfundium*, s. 206, 208. Jednocześnie w tym samym dziele H. Barycz błędnie podał (s. 255, przyp. 30), że bracia Gabriel i Andrzej wpisali się w albumie nacji polskiej w 1591 r. Z dwu edycji księgi nacji polskiej jasno bowiem wynika, że wpisali się do niej dopiero w roku 1592 r. Por. niżej.

³⁰ H. Barycz, *Z zaścianka*, s. 348.

³¹ *Księgi nacji polskiej w Padwie*, wyd. S. Windakiewicz, Kraków 1888, s. 17, 18; *Archiwum nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592-1745)*, wyd. H. Barycz, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1971, s. 25, nr 61, 62 i 71. Wpis został dokonany najpewniej po maju 1592 r.

³² *Archiwum nacji polskiej*, s. 404.

³³ Jan Tęczyński, kasztelan wojnicki (1571-1593), syn Andrzeja, kasztelana krakowskiego, brat ojca trzech wymienionych braci. *Kronika mieszczanina z lat 1575-1595*, wyd. H. Barycz, Kraków 1930, s. 132; *Latyfundium*, s. 203-204.

³⁴ Z. Ossoliński, *Pamiętnik*, oprac. i wstęp J. Długosz, Warszawa 1983, 35-36; *Latyfundium*, s. 203.

Minostowskim, Stanisławem Ligęzą, Hieronimem Mieleckim, Mikołajem Oleśnickim i Zbigniewem Ossolińskim³⁵.

Należy przy tym zaznaczyć, że w momencie wyboru posiadał on już po ojcu niegrodowe starostwo stryjskie i tytułowano go w związku z tym starostą stryjskim. W tym miejscu wypada sprostować ustalenia podane przez Janusza Kurtykę, jakoby Andrzej uzyskał starostwo stryjskie w 1588 r. W swym twierdzeniu oparł się on na przekazie Krzysztofa Chłapowskiego, który w wykazie starostów małopolskich podał, że po śmierci Hieronima Filipowskiego (zm. 1587) w 1588 r. Andrzej Tęczyński otrzymał nadanie na starostwo stryjskie³⁶. Istotnie, w Metryce Koronnej pod datą 23 lutego 1588 r. widnieje dokument nadania starostwa stryjskiego dla Andrzeja Tęczyńskiego – tyle, że jest to nadanie dla żyjącego jeszcze wówczas wojewody krakowskiego, zmarłego 22 maja 1588 r., a więc ojca Andrzeja³⁷. Przejęcie przez Andrzeja starostwa stryjskiego miało miejsce po śmierci ojca, a przed majem 1592 r., kiedy to jako starosta stryjski wpisał się do księgi nacji polskiej w Padwie³⁸.

Gabriel udał się natomiast na obradujący na początku kwietnia 1593 r. sejmik województwa krakowskiego do Proszowic. Z sejmiku tego uzyskał funkcję poselską wraz z dziewięcioma innymi przedstawicielami Krakowian³⁹.

W trakcie obrad sejmowych, toczących się od 4 maja do 15 czerwca, obaj bracia w ostatnim dniu posiedzenia podpisali się pod zgodą na wyjazd Zygmunta III do Szwecji⁴⁰. Podczas pobytu w Warszawie w maju 1593 r. Gabriel otrzymał w dożywotnią posesję po ojcu dzierżawę miasta Uściczko z ośmioma wsiami i folwarkami wyłączonymi ze starostwa czerwonogrodzkiego⁴¹.

W Polsce bracia pozostali najpewniej do jesieni 1593 r. Jeszcze bowiem w końcu lipca Gabriel przebywał w stolicy, gdzie uzyskał królewskie zezwolenie na cesję wójtostwa w Hrubieszowie na rzecz Mikołaja Daćboga, a także zapis cesji na siebie czterech wsi w województwie ruskim z rąk Mikołaja Opackiego, dworzanina królewskiego⁴². Na początku 1594 r. znaleźli się ponownie we Włoszech, tym razem zabierając ze sobą najmłodszego brata Jana Magnusa, który wówczas (po 18 marca) wpisał się do księgi nacji polskiej

³⁵ Z. Trawicka, *Sejmik województwa sandomierskiego w latach 1572-1696*, Kielce 1985, s. 278; *Posłowie ziemscy koronni 1493-1600*, red. I. Kaniewska, Warszawa 2013, s. 356-357; W. Sokołowski, *Politycy schyłku złotego wieku. Małopolscy przywódcy szlachty i parlamentarzyści w latach 1574-1605*, Warszawa 1997, s. 184.

³⁶ Latyfundium, s. 208; K. Chłapowski, *Starostowie w Małopolsce 1565-1668*, w: *Spółczesność staropolskie*, t. 4, red. A. Izydorczyk, A. Wyczański, Warszawa 1986, s. 145, 173 (K. Chłapowski nie podał, o którego A. Tęczyńskiego chodzi).

³⁷ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej: AGAD], Metryka Koronna [dalej: MK], t. 134, k. 207v-209v. Por. Latyfundium, s. 204.

³⁸ Por. wyżej. Z tytułem tym występował do 1603 r., aczkolwiek już w 1602 r. jako starosta stryjski wzmiankowany jest Adam Stadnicki (por. niżej). K. Chłapowski, op. cit., s. 145, 173; Latyfundium, s. 208.

³⁹ *Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, t. 1: *1572-1620*, wyd. S. Kutrzeba, Kraków 1932, s. 191-194; *Posłowie ziemscy*, s. 355-356 i przyp. 371; W. Sokołowski, op. cit., s. 184.

⁴⁰ *Posłowie ziemscy*, s. 355, 357.

⁴¹ *Sumariusz Metryki Koronnej. Seria nowa*, t. 2: *Księga wpisów kanclerza Jana Zamoyskiego MK 133 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, lata 1587-1595*, oprac. A. Kot, W. Krawczuk, M. Kulecki, A. Sokół, G. Spyrka, red. W. Krawczuk, Kraków 2001, nr 322 (dokument bez daty dziennej).

⁴² *Sumariusz Metryki Koronnej. Seria nowa*, t. 7: *Księga wpisów podkanclerzego Jana Tarnowskiego MK 138 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie 1593-1594*, oprac. i red. K. Chłapowski, Warszawa 2014, nr 382, 388.

uniwersytetu w Padwie⁴³. W 1596 r. studiowali na uniwersytecie w Rzymie, w kwietniu i lipcu 1597 r. Gabriel świadcował na wystawionych w Padwie dokumentach Sebastiana Silviusa Radimniusa, doktora medycyny, i P. Jasińskiego⁴⁴. Jak już wspomniano, jeszcze w 1598 r. zwiedzali Italię wraz z Andrzejem Schoneusem. W kwietniu 1597 i maju 1599 r. Jan Magnus był świadkiem na dokumentach wspomnianego wyżej Silviusa Radimniusa oraz S. Racha⁴⁵. Z pewnością Tęczyńscy spotykali się z wieloma wybitnymi umysłami tamtych czasów; wiadomo bowiem m.in., że Jan Magnus osobiście znał Galileusza, któremu w 1599 r. wpisał się do rękopiśmiennego raptularza⁴⁶.

Młodzi Tęczyńscy powrócili do kraju przed połową maja 1600 r.⁴⁷ i przede wszystkim zajęli się kwestiami majątkowymi, a mianowicie podziałem majątku ziemskiego po ojcu i stryju. 12 stycznia 1601 r. w Lublinie dokonali podziału dóbr nieruchomości. W wyniku tego działu bracia uzyskali następujące dobra ziemskie: Gabriel otrzymał majątność końskowolską – miasto Końskowola z 21 wsiami i 9 folwarkami w województwie i powiecie lubelskim, miasto Krasiejów z 5 wsiami i sumą na części kolejnej wsi w województwie ruskim, powiatach halickim i kołomyjskim oraz dwór w Krakowie zwany „Pod Topory”, Andrzej – dobra rytwiańskie z zamkiem w Rytwianach, miastem Staszowem, 32 wsiami i 9 folwarkami w województwie sandomierskim, powiatach sandomierskim i wiślickim, następnie majątność stołpińską w województwie i powiecie bełskim (9 wsi), wieś i 2 części wsi w tym województwie, powiecie grabowieckim, dobra na Lubelszczyźnie w postaci 7 wsi i 2 części wsi oraz dwór w Krakowie, „który Malowanym zowią”, zaś najmłodszemu Janowi przypadła siedziba rodowa z zamkiem w Tęczynie i całym latyfundiem tęczyńskim, włość przewodowska w województwie i powiecie bełskim (2 wsie z folwarkami) i połowa wsi Strzeszkowice w województwie i powiecie lubelskim, a także dwór wielki murowany i stajnie przed wiślną broną z sadzawkami w Krakowie. Ponadto Andrzej i Jan zagwarantowali sobie posiadanie w majątności końskowolskiej Gabriela spichlerza nad brzegiem Wisły dla spławu towarów ze swych majątności małopolskich⁴⁸. Należy dodać, że dokonany na początku 1601 r. podział dóbr w niemały sposób rzutował na dalszą działalność publiczną braci, wiążąc ich, zwłaszcza na forum sejmików z terrigenami województw, na których obszarze odziedziczyli dobra rodzinne.

Gabriel, w momencie przeprowadzania podziału z braćmi, był już miecznikiem koronnym. 12 stycznia 1601 r. jest jak dotąd najstarszą potwierdzoną datą objęcia przez niego tego urzędu⁴⁹. Dokument nominacji królewskiej dla Tęczyńskiego nie jest znany. Zważywszy, że jego poprzednik na tym urzędzie – Mikołaj Wolski – po raz ostatni wystąpił z tym tytułem 20 stycznia 1599 r. oraz uwzględniając fakt, że po powrocie Tęczyńskich do kraju na sejmiku

⁴³ *Księgi nacji polskiej*, s. 19; *Archiwum nacji polskiej*, s. 27, nr 122.

⁴⁴ *Archiwum nacji polskiej*, s. 403, 404.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 404.

⁴⁶ A. Sajkowski, *Włoskie przygody Polaków. Wiek XVI-XVIII*, Warszawa 1973, s. 211, przyp. 4.

⁴⁷ Ostatnia wiadomość o ich pobycie we Włoszech pochodzi z 26 V 1599 r. (świadcowanie Jana Magnusa na dokumencie S. Racha – por. wyżej). Por. *Latyfundium*, s. 206-208, 210. 15 maja 1600 r. Gabriel Tęczyński obecny był już na sejmiku lubelskim. *Akta sejmikowe województwa lubelskiego 1572-1632*, oprac. H. Gmiterek, Lublin 2016 [dalej: ASWL], s. 105.

⁴⁸ *Archiwum Narodowe w Krakowie (oddział na Wawelu) [dalej: ANKr.]*, *Castrensia Cracoviensia Inscriptiones*, t. 172, s. 1509-1517. Podział ten znał i omówił niegdyś Janusz Kurtyka. Zob. *Latyfundium*, s. 147-148.

⁴⁹ W 1601 r. jako miecznik koronny także: ANKr., *Archiwum Potockich z Krzeszowic [dalej: APotK.]*, sygn. 56, s. 75-78, 79-82.

posejmowym w Lublinie Gabriel wystąpił jeszcze bez urzędu, wypada przyjąć, że uzyskał on tę nominację właśnie w drugiej połowie 1600 r.⁵⁰

Po zakończeniu spraw związanych z przejmowaniem przypadłych mu majątków Gabriel Tęczyński zaczął myśleć o małżeństwie. W 1602 r. rozpoczął zabiegi o rękę córki Janusza Ostrogskiego, kasztelana krakowskiego – Eleonory. Starania te zostały jednak odrzucone i kasztelanka krakowska wydana została za Hieronima Jazłowieckiego, wojewodę podolskiego⁵¹. Jak już wspomniano wyżej, w tym roku skierował swe zabiegi w inną stronę i zawarł związek małżeński z księżną Barbarą ze Zbaraskich.

W związku z odziedziczeniem majątności końskowolskiej w Lubelskiem, od 1602 r. Gabriel rozpoczął aktywną działalność w samorządzie szlacheckim tego województwa. Jej efektem był wybór na sejmiku przedsejmowym w Lublinie 30 grudnia 1602 r. na funkcję posła z województwa wraz z Sebastianem Sobieskim, chorążym koronnym, i Andrzejem Rzeczyckim, podkomorzym lubelskim. Sejm zwyczajny w Krakowie obradował w dniach 22 stycznia – 5 marca 1603 r., ale o działaniach podjętych na nim przez Tęczyńskiego nic nie wiadomo⁵². W czasie pobytu w Krakowie w połowie marca uzyskał konsens na przekazanie mu królewskich wsi Dziurów, Frankowce, Niżny Kąt, Podwysokie, Karbów z wsiami nowo lokowanymi w województwie ruskim, powiatach halickim i kołomyjskim przez Zbigniewa Ossolińskiego, podkomorzego sandomierskiego⁵³. W tym roku interesował się m.in. sprawą pojawienia się w Rzeczypospolitej Dymitra I Samozwańca. Pisał w tej sprawie w grudniu 1603 r. do teścia, Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła, wojewody wileńskiego, przekazując mu, iż niektóre osoby na dworze królewskim „tego Moskwicina mają za carowica prawdziwego”⁵⁴. W maju 1604 r. przebywał na sądach trybunalskich w Lublinie⁵⁵. Po raz kolejny Gabriel posłował na sejm rok później – z lubelskiego sejmiku poselskiego w grudniu 1604 r. obrany został posłem na sejm zwyczajny warszawski (20 stycznia – 3 marca 1605). Sejmik ten odbył się w toku ostrej walki politycznej między antykrólewską opozycją, wspieraną przez wojewodę lubelskiego Marka Sobieskiego, a zwolennikami dworu z kasztelanem lubelskim Piotrem Myszkwskim. W związku z burzliwymi obradami sejmik rozdziwił się i 16 grudnia opozycjoniści wybrali 3 posłów: Gabriela Tęczyńskiego, Krzysztofa Spinka i Abrahama Zbąskiego, powierzając im instrukcję mocno przeciwną polityce zagranicznej i wewnętrznej króla, zaś dzień później adherenci dworu dokonali elekcji trzech posłów: Stanisława Myszkwskiego, podczaszego lubelskiego, Krzysztofa Żeleńskiego i także Gabriela Tęczyńskiego, wyposażając ich w instrukcję popierającą niemal we wszystkich punktach

⁵⁰ ASWL, s. 105; *Urzednicy centralni*, nr 480. Autorzy spisu (nr 481) jako pierwsze wzmiankujące o Tęczyńskim na urzędzie podali źródło dopiero z 14 III 1603 r. Kolejne po 12 I 1601 r. wzmianki o Tęczyńskim jako mieczniku koronnym pochodzą z 7 V 1601 r. - ANKr., APotK., sygn. 56, s. 75-78, 799-82. Por. Latyfundium, s. 207.

⁵¹ W. Sokołowski, op. cit., s. 99.

⁵² ASWL, s. 114-120; M. Ujma, *Sejmik lubelski 1572-1696*, Warszawa 2003, s. 247; T. Kempa, *Wobec kontrreformacji. Protestanci i prawosławni w obronie swobód wyznaniowych w Rzeczypospolitej w końcu XVI i w pierwszej połowie XVII wieku*, Toruń 2007, s. 177 i przyp. 15. W. Konopczyński (*Chronologia sejmów polskich 1493-1793*, Kraków 1948, s. 145) podał, że sejm ten obradował w dniach 4 II – 5 III 1603 r.

⁵³ AGAD, MK, t. 148, k. 50-51 (konsens datowany 14 III 1603).

⁵⁴ B. Racz., rkps 74, k. 253-254v. Por. A. Andrusiewicz, *Dymitr Samozwaniec i Maryna Mniszech*, Warszawa 2009, s. 125.

⁵⁵ B. Racz., rkps 74, k. 266-267v (do Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła, z Radomia 31 V 1604).

politykę królewską⁵⁶. Gabriel Tęczyński był zatem albo osobą akceptowalną dla obu ścierających się partii w Lubelskiem, albo też umiejętnie starał się między nimi lawirować, generalnie zajmując, jak się wydaje, stanowisko umiarkowanie prokrólewskie⁵⁷. Wybierając się na ten sejm, pisał do „Sierotki”, by ten zważał na swoje zdrowie i na sejm nie jechał⁵⁸. Wiosną 1605 r. Tęczyński czynił starania, by uzyskać starostwo latowickie⁵⁹.

W okresie od przyjazdu z nauk zagranicznych do kraju do 1605 r. informacje o Andrzeju Tęczyńskim odnoszą się przede wszystkim do obejmowanych przez niego urzędów. Jak wszystko na to wskazuje, w 1602 r. doszło do zamiany królewszczyzn pomiędzy Andrzejem Tęczyńskim i Adamem Stadnickim. W jej wyniku będące w posesji Tęczyńskiego starostwo stryjskie przeszło w ręce Stadnickiego, natomiast starostwo grodowe horodelskie, dzierżone przez Stadnickiego od początku 1599 r., znalazło się w posiadaniu Andrzeja Tęczyńskiego⁶⁰. Pierwsza wzmianka o Tęczyńskim jako staroście horodelskim pochodzi z 17 czerwca 1602 r.⁶¹

Wkrótce Andrzej doczekał się również awansu do senatu. Po śmierci Mikołaja Ligęzy (zm. 2 V 1603) uzyskał od Zygmunta III nominację na urząd kasztelana wiślickiego. Nastąpiła ona przed 1 września 1603 r., kiedy to po raz pierwszy wystąpił on z tym urzędem w zgromadzonym materiale źródłowym⁶². Najpewniej Andrzej Tęczyński, zwłaszcza od czasu objęcia urzędu kasztelana wiślickiego, udzielał się publicznie na sejmiku sandomierskim. Trudno tu jednak o jakiegokolwiek ustalenia, bowiem okres ten charakteryzuje wielki niedostatek dokumentacji do dziejów sejmiku opatowskiego⁶³. Wiadomo także, że gorliwie ofiarował się służyć księciu Mikołajowi Krzysztofowi Radziwiłłowi, o czym świadczy m.in. list pisany przez niego z Rytwian 21 kwietnia 1604 r.⁶⁴

Umiarkowane poparcie dla polityki króla obaj Tęczyńscy okazali wkrótce, wspierając – po pewnym wahaniu – stronnictwo prokrólewskie w czasie rokoszu sandomierskiego.

⁵⁶ B. Rac., rkps 74, k. 296-297v (do Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła, z Lublina 6 I 1605); ASWL, s. 122-125, 126-129; M. Ujma, op. cit., s. 247; A. Strzelecki, *Sejm z r. 1605*, Kraków 1921, s. 62 (tu szczegółowy opis wydarzeń na sejmiku lubelskim).

⁵⁷ Por. A. Strzelecki, op. cit., s. 21.

⁵⁸ B. Rac., rkps 74, k. 300-301v (z Międzyrzecza, 29 I 1605). Por. T. Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł*, s. 298.

⁵⁹ B. Rac., rkps 74, k. 304-305v (do Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła, z Białej 23 IV 1605).

⁶⁰ AGAD, MK, t. 147, k. 212v-213v (zgoda na cesję starostwa stryjskiego przez Tęczyńskiego na Stadnickiego, 8 VIII 1602); ibidem, k. 223-224v (dożywocie dla Tęczyńskiego na części starostwa horodelskiego, 2 IX 1602); ibidem, k. 236-236v (konsens na przyjęcie cesji od Stadnickiego na wójtostwa w 2 miastach starostwa horodelskiego, 2 X 1602); ibidem, k. 266-267 (zgoda na cesję całego starostwa na rzecz Tęczyńskiego, 21 XI 1602); ibidem, t. 148, k. 214v-215v (konsens na przejęcie od szlachetnego Andrzeja Podhoreckiego zwanego Dusza prawa dożywotniego do wójtostwa horodelskiego, 17 XII 1603). Por. K. Chłapowski, op. cit., s. 145, 173; Latyfundium, s. 208. Por. K. Chłapowski, *Elita senatorsko-dygnitarska Korony za czasów Zygmunta III i Władysława IV*, Warszawa 1996, s. 72.

⁶¹ *Urzednicy województwa belskiego i ziemi chełmskiej XIV-XVIII wieku. Spisy*, oprac. H. Gmiterek, R. Szczygieł, Kórnik 1992, nr 828, 829. W 1602 r. jako starosta horodelski także m.in.: Archiwum Państwowe w Lublinie [dalej: APL], *Księgi grodzkie grabowieckie*, t. 24, s. 104-107.

⁶² *akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tzw. Bernardyńskiego we Lwowie*, 10, wyd. A. Prochaska, Lwów 1884, nr 2971. Por. *Urzednicy województwa sandomierskiego XVI-XVIII w. Spisy*, oprac. K. Chłapowski, A. Falniowska-Gradowska, Kórnik 1993, nr 1213, 1214. Spis urzędników ziemskich sandomierskich (nr 1214) zawiera wyraźny błąd, ponieważ podaje, że wzmianka o Andrzeju Tęczyńskim jako kasztelanie wiślickim znajduje się pod numerem 297, podczas gdy w rzeczywistości widnieje pod numerem 2971.

⁶³ W podstawowej dotychczas monografii sejmiku województwa sandomierskiego pióra Zofii Trawickiej wykaz sejmików wskazuje, że nie zachowały się lauda i instrukcje poselskie opatowskie od początku 1600 do końca 1604 r. Z. Trawicka, op. cit., s. 260.

⁶⁴ B. Rac., rkps 74, k. 350.

O działalności braci w okresie poprzedzającym zjazd sandomierski 1606 r. – z czasów sejmu 1606 r. i następnie pierwszych zjazdów przed rokoszem w Stężycy⁶⁵ i Lublinie w czerwcu 1606 r. – nie udało się zebrać wielu informacji. Wiadomo, że Gabriel, już jako wojewoda lubelski (por. niżej), uczestniczył w ważnym sejmiku przedsejmowym w Lublinie 13 lutego 1606 r.⁶⁶ Przed zaplanowanym przez oburzoną na króla szlachtę i jej przywódców na początek sierpnia 1606 r. zjazdem w Sandomierzu Tęczyńscy, wraz z niemal wszystkimi senatorami, zapewniali Zygmunta III o wierności i swym dla niego poparciu. Decydując się na dotarcie pod Sandomierz na zjazd szlachty, bracia kierowali się przede wszystkim chęcią przeciwdziałania przewidywanym ostrym antykrólewskim wystąpieniom szlachty⁶⁷. 27 lipca 1606 r. Gabriel jako wojewoda lubelski wysłał z Międzyrzecza uniwersał do szlachty lubelskiej, by ta zjeżdżała się pod Sandomierz na dzień 5 sierpnia⁶⁸. O początku zjazdu sandomierskiego Gabriel informował teścia w liście z 13 sierpnia 1606 r. spisany w Ożarowie: „Oto się już wleczem na ten miły rokosz i już i mu to jutro, da Pan Bóg tydzień, a jeszcze nie postanowili, ani nawet rządu jako się odprawować ma i żeby żywności wieziono. JMP podczaszy litewski [Janusz Radziwiłł – JP] marszałkiem koła obrany”⁶⁹. Przed przybyciem pod Sandomierz Tęczyńscy wysłali do obradującej szlachty pisemne deklaracje. Swoją Gabriel wygłosił 18 sierpnia w kole zjazdowym. Brzmiała ona następująco:

„Świętobliwy to rokosz nas wszystkich, który nas tu do kupy zegnał dla warunku praw i zatrzymania wolności naszych, których stan nasz ślachecki jako krwią i gardły swemi dokupywał się, tak i do zatrzymania ich toż zawždy niesie, i nie masz zapewne tak na się samego zapamiętałego, żeby sobie w tym co chciał upuścić. Ale jeszcze co w tym ludzie różni, to jedno *in mediis* do jednegoż celu przecię zmierzając, jedni drugim ozięblejszy albo gorętszy się zdadzą według każdego *genium et ingenium*. I ja pewnie jako w ochocie ochronienia praw i wolności według możności swej zgadzam się z WMM Pany i bracią, tak i na tym śródtku przestawam, którym przed sobą słyszał podany [z] strony wyprawę posłów naszych do JKM, ale i od tego bych nie był, była li by to zgoda WMM *interim* niż się ci posłowie nasi wrócą znosić się w rzeczach, w których byście WMM rozumieli, żeby mieli *plenariam facultatem* posłowie JKM. W czym jako w inszych rzeczach chcę się zgadzać z WMM Pany i bracią niosąc równo z WMM i zdrowie i gardło przy dobrym Rzeczypospolitej”⁷⁰.

Andrzej Tęczyński, kasztelan wiślicki, najpewniej w obawie przed reakcją szlachty, wysłał swą deklarację przez posłańca, wymawiając się złym zdrowiem i związanym z chorobą słabym głosem. Poseł miał zapytać szlachtę, czy Tęczyński może przybyć do koła. Wywołało to dość burzliwą dyskusję, w czasie której część była przeciwna przyjazdowi kasztelana wiślickiego. Ostatecznie Tęczyński na te obrady „przybył cichcem, w asyście zaledwie kilkunastu ludzi”, i wygłosił swą deklarację. Optował w niej przeciwko rozdwojeniu

⁶⁵ Nie wymienia ich m.in. E. Janas, *Zjazd w Stężycy w 1606 roku*, Stężyca 1996.

⁶⁶ ASWL, s. 129-132.

⁶⁷ J. Maciszewski, *Wojna domowa w Polsce (1606-1609). Studium z dziejów walki przeciw kontrreformacji*, cz. 1: *Od Stężycy do Janowca*, Wrocław 1960, s. 216.

⁶⁸ APL, Księgi grodzkie lubelskie RMO [dalej: GLRMO], t. 37, k. 310v-311. Por. ASWL, s. 132-133.

⁶⁹ B. Rac., rkps 74, s. 320-321v.

⁷⁰ Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Kórniku [dalej: B. Kórn.], rkps 317, k. 176-176v.

w Rzeczypospolitej, postulował wysłanie ze zjazdu poselstwa do króla, ale ze starannie sformułowanym i przekonsultowanym, m.in. z Wielkopolanami, stanowiskiem szlachty⁷¹. Pomimo tych kompromisowych w gruncie rzeczy deklaracji, w momencie, gdy doszło do rozruchów wzburzonej szlachty przeciwko senatorom, Gabriel był jednym z tych, którzy znaleźli się w największym niebezpieczeństwie⁷². Po uspokojeniu nastrojów w końcu sierpnia część senatorów, w tym obaj Tęczyńscy, wyjechali do Wiślicy, gdzie gromadzili się zwolennicy króla pod jego kierownictwem⁷³. Słusznie zatem twierdził niegdyś Stanisław Cynarski, pisząc o stronnictwie dworskim w okresie rokoszu, iż obaj Tęczyńscy – do zjazdu sandomierskiego niebędący zbyt gorliwymi regalistami – pod wpływem radykalizmu części szlacheckich przywódców rokoszowych, m.in. grożących senatorom sądem, opowiedzieli się, szczególnie Andrzej, wyraźnie po stronie króla⁷⁴. Dlatego o ile w prozie rokoszowej Gabriel przedstawiany był jako człowiek skromny i posiadający dobre chęci, o tyle w kasztelanie wiślickim (nazwanym „Gęgnochem”) nie upatrywano żadnych nadziei na poparcie stanowiska szlachty⁷⁵.

Wobec fiaska porozumienia między obydwojma zjazdami i próby siłowego rozstrzygnięcia konfliktu powołano wierne Zygmunтови III wojsko, obliczane na ok. 14000 ludzi. Wśród sił królewskich wyróżniał się bez wątpienia, jako najliczniejszy oddział dworski, ten pod dowództwem Gabriela Tęczyńskiego, liczący 400 piechoty i 100 husarii. Całe zgromadzone pod Wiślicą wojsko 25 września wyruszyło pod dowództwem króla przeciwko zgromadzonym pod Sandomierzem rokoszansom⁷⁶. Pochodowi stronników królewskich i wiernego mu wojska towarzyszyły równolegle prowadzone próby mediacji i porozumienia się z przywódcami rokoszan. Jak wiadomo, do chwilowego pojednania rokoszan z królem doszło pod Janowcem nad Wisłą, gdzie obie strony szykowały się już do zbrojnego starcia. Ostatecznie zwyciężyło dążenie do kompromisu. W czasie dyskusji najważniejszych dostojników pod Janowcem swe stanowisko zaprezentował Andrzej Tęczyński, który stwierdził, że właśnie tu jest miejsce na wyjaśnienie wszystkich pretensji i wskazywał, iż rację w tym ogniskującym całą Rzeczpospolitą sporze mają stronnicy królewscy. Mówił bowiem: „bo my i pana między sobą mamy, a Bóg nas sam sprowadził; tam *privata auctoritas* zgromadziła, a *impetus* rządził”. Wystąpił ponadto przeciwko dążeniom rokoszan do sądu nad senatorami⁷⁷. Ostatecznie 7 października 1606 r. doszło do podpisania tzw. ugody janowskiej, na mocy której Mikołaj Zebrzydowski, wojewoda krakowski, i pozostali przywódcy rokoszu przeprosili króla, zaś sporne kwestie miały zostać rozstrzygnięte na mającym nastąpić wkrótce sejmie.

⁷¹ Ibidem, k. 176v-177v; J. Maciszewski, op. cit., s. 267-268. W innym miejscu tenże autor podał, że na ten zjazd Andrzej Tęczyński przybył z oddziałem 200 ludzi, piechoty i 8 wozami armat. Zapewne zatem oddział ten dotarł po wygłoszeniu przez Tęczyńskiego deklaracji. Ibidem, s. 258, przyp. 28.

⁷² J. Maciszewski, op. cit., s. 268, 278. Por. Z. Anusik, *Z dziejów rodu książąt Ostrogskich*, w: idem, *Studia i szkice staropolskie*, s. 474-475.

⁷³ J. Maciszewski, op. cit., s. 285, 344.

⁷⁴ S. Cynarski, *Stronnictwo królewskie w dobie rokoszu Zebrzydowskiego (Próba charakterystyki)*, „Małopolskie Studia Historyczne”, 7/1965, nr 3/4, s. 10-11.

⁷⁵ *Pisma polityczne z czasów rokoszu Zebrzydowskiego 1606-1608*, t. 2: *Proza*, wyd. J. Czubek, Kraków 1918, s. 8, 12, 72-73.

⁷⁶ J. Maciszewski, op. cit., s. 353.

⁷⁷ *Pisma polityczne z czasów rokoszu Zebrzydowskiego 1606-1608*, t. 3: *Proza*, wyd. J. Czubek, Kraków 1918, s. 174-175 („Opisanie prawdziwe i dostateczne rozwiedzenia rokoszu pod Janowcem przeciwko listowi, od Pana Szwagra *incerto auctore* wydanemu 8 Octobris 1606”).

Wśród podpisanych pod aktem spisany pod Janowcem ze wspomnianą wyżej datą widnieją również podpisy Gabriela Tęczyńskiego, wojewody lubelskiego, i Andrzeja, kasztelana wiślickiego i starosty horodelskiego⁷⁸.

W tym miejscu wypada przerwać rozważania na temat udziału Tęczyńskich w rokoszu na rzecz próby odpowiedzi na – jak się okazuje – niełatwe do jednoznacznego rozstrzygnięcia pytania: kiedy Gabriel Tęczyński został wojewodą lubelskim oraz czy pełnił on uprzednio urząd kasztelana lubelskiego, a jeśli tak, to w jakim okresie?

Z jednoznacznego zapisu nominacyjnego w Metryce Koronnej wynika, że urząd miecznika koronnego Tęczyński pełnił do 30 kwietnia 1606 r., z którą to datą wystawiona została dla niego nominacja królewska na województwo lubelskie⁷⁹. Autorzy spisu urzędników ziemskich województwa lubelskiego w XVI-XVIII w. podali, że od momentu nominacji do 28 stycznia 1613 r. (a w zasadzie do śmierci) pełnił on urząd wojewody lubelskiego⁸⁰. Przeczą temu natomiast ustalenia Janusza Kurtyki, który – powołując się na akta prawno-majątkowe zawarte w źródłach do dziejów Tęczyńskich z Archiwum Potockich z Krzeszowic – wskazał, że w okresie od 30 października 1606 r. do 6 października 1608 r. Tęczyński występował jako kasztelan, a nie wojewoda lubelski. Według niego, po nominacji 30 kwietnia 1606 r. nie objął urzędu, zaś w tytule wojewody lubelskiego występował dopiero w okresie między 2 czerwca 1608 a 14 kwietnia 1617 r. Jego zdaniem, niejasna obsada kasztelanii i województwa lubelskiego związana była „być może z zawirowaniami wewnętrznymi w okresie rokoszu sandomierskiego”⁸¹.

Analiza zgromadzonego materiału źródłowego, w tym również dokumentów wykorzystanych przez J. Kurtykę, wskazuje jednak, moim zdaniem, na dokonaną przez tego autora nadinterpretację źródeł. W zebranych materiale źródłowym Tęczyński jako kasztelan lubelski występuje bowiem jedynie w przywołanych przez J. Kurtykę kilku dokumentach procesowych pochodzących z Archiwum Potockich z Krzeszowic. Są to zresztą akta jednej sprawy sądowej między braćmi Gabrielem, Andrzejem i Janem Tęczyńskimi z potomstwem ich zmarłego szwagra, Mikołaja Firleja, wojewody krakowskiego. Jak wszystko na to wskazuje, proces ten rozpoczął się od pozwu datowanego w Lublinie 30 października 1606 r. W pozwie z powództwa braci Tęczyńskich znajduje się następujący zapis: „*Proposuerunt [...] Gabriel Lublinensis, Andreas Wisliciensis et capitaneus H[o]rodlensis, castellani, et Ioannes comes de Tenczyn*”⁸². Oczywiście z zapisu tego wynika, że Gabriel był kasztelanem lubelskim, zaś Andrzej kasztelanem wiślickim i jednocześnie starostą horodelskim. Zapis w tej formie co do braci powtórzony został następnie w kolejnych stadiach procesu trwającego w roku 1608 z datą 6 października 1608 r.⁸³. Czy tych kilka zapisów, których podstawą był jeden pozew, może być podstawą do twierdzenia, że w ciągu 2 lat (mimo że w tym okresie poświadczony

⁷⁸ APL, Księgi grodzkie grabowieckie, t. 76, s. 1275-1281. Pod Janowcem w dniu 9 X Andrzej Tęczyński dokonał transakcji zastawu wsi Mikitycze z folwarkiem szlachebnemu Mikołajowi Piotrowskiemu. AGAD, MK, t. 152, k. 45-47.

⁷⁹ AGAD, MK, t. 151, k. 39-40; *Urzędnicy centralni*, nr 481. Kolejny miecznik koronny – Stanisław Branicki, starosta chęciński i lelowski, po raz pierwszy z tytułem miecznika wystąpił 4 września 1606 r. i sprawował urząd do śmierci w roku 1620. *Ibidem*, nr 482.

⁸⁰ *Urzędnicy województwa lubelskiego*, nr 375. Za datę początkową funkcjonowania Tęczyńskiego na urzędzie przyjęli wspomnianą nominację z 30 IV 1606 r. Por. przyp. poprzedni.

⁸¹ *Latyfundium*, s. 207.

⁸² ANKr., APotK., sygn. 56, m.in. s. 87-92.

⁸³ *Ibidem*, s. 83-84, 85-86, 87-92, 95-99.

w źródłach jako kasztelan lubelski w latach 1606-1607 jest Kasper Maciejowski⁸⁴) Tęczyński sprawował urząd kasztelana lubelskiego? Należy mieć w tym względzie poważne wątpliwości, bowiem niejednokrotnie w toku badań w księgach sądowych i gromadzących z nich wypisy archiwach podworskich napotyka się ewidentne błędy osób spisujących akty sądowe, tak co do nazwisk, jak urzędów i godności. W tej sytuacji, zważywszy na fakt jednoczesnego podania we wspomnianym pozwie urzędów dwóch braci, mogło dojść do pomyłki i przypisania Gabrielowi nie województwa, a kasztelanii lubelskiej.

Sytuację dodatkowo komplikuje fakt, że z korespondencji Gabriela z Mikołajem Krzysztofem Radziwiłłem wyraźnie wynika, że między kwietniem a czerwcem 1605 r. Tęczyński porozumiewał się z bardzo wpływowym na dworze królewskim Zygmuntem Myszkowskim, marszałkiem wielkim koronnym. W liście z 23 kwietnia Tęczyński informował, że „kasztelanię lubelską P. marszałek na mię zatrzymywa” oraz o zdaniu się w tym względzie na decyzję króla⁸⁵. 6 czerwca 1605 r. z Sokala napisał, że przyjął „tę kasztelanią”⁸⁶. Czy to oznaczało decyzję królewską o jego nominacji, czy tylko zgodę Tęczyńskiego na ewentualną nominację? Wydaje się, że zachodzi tu ta druga sytuacja. Już bowiem 27 czerwca w liście do teścia stwierdził, że „co przedniejsze wakancje ludzie dworu obskoczyli i zachowali, a drugie bardzo błahe zostały” i informował o namowach Myszkowskiego na staranie się o podkomorstwo wielkie koronne⁸⁷. Rozważania na temat starań o podkomorstwo trwały co najmniej do sierpnia 1605 r.⁸⁸.

Należy dodać, że – pomijając wspomniany wyżej proces sądowy – w żadnym innym źródle z lat 1606-1608 Gabriel nie występuje z urzędem kasztelana, ale pojawia się właśnie jako wojewoda lubelski. Jak już wspomniano, 18 sierpnia 1606 r. na zjeździe sandomierskim Gabriel wygłosił deklarację jako wojewoda lubelski⁸⁹. W anonimowym dziele z czasów rokoszowych pt.: *Imago votorum totius regni Poloniae cum rege Sigismundo Tertio, libertates regni opprimente, 1606*, spisany najpewniej w końcu czerwca lub początku lipca 1606 r., będącym wyobrażonym wotowaniem ówczesnego senatu, Gabriel występuje jako wojewoda lubelski, zaś Kacper Maciejowski jako kasztelan lubelski⁹⁰ (a więc autor tego samego dzieła wyraźnie identyfikuje co do osób oba urzędy). Powstały najprawdopodobniej jesienią 1606 r. paszkwil *Reskrypt ślachcica jednego na ów skrypt, który przeciwko Zebrzydowskiemu, wojewodzie krakowskiemu, jakiś gregoryanek wydał: „Otóż tobie rokosz”* wymienia jako Toporczyka wojewodę lubelskiego, mającego „skromność i chęci” w stosunku do szlachty, co oznacza bez wątpienia skłonność na początku rokoszu do negocjacji ze szlachtą rokoszową Gabriela (por. wyżej)⁹¹. Wszelkie wątpliwości rozwiewają dokumenty sejmiku lubelskiego z 1606 i 1607 r., pod którymi widnieje podpis Gabriela jako wojewody lubelskiego⁹².

⁸⁴ *Urzednicy województwa lubelskiego*, nr 66.

⁸⁵ B. Rac., rkps 74, k. 304-305v.

⁸⁶ Ibidem, k. 306-307v.

⁸⁷ Ibidem, k. 308-309v.

⁸⁸ Ibidem, k. 308-310 (z Międzyrzecza, 1 VIII 1605).

⁸⁹ B. Kórn., rkps 317, k. 176-176v.

⁹⁰ *Pisma polityczne z czasów rokoszu Zebrzydowskiego 1606-1608*, 2, s. 12, 15. Kacper Maciejowski jako kasztelan lubelski także 16 II 1608 r. AGAD, MK, t. 152, k. 351-352v.

⁹¹ *Pisma polityczne z czasów rokoszu Zebrzydowskiego 1606-1608*, t. 2, s. 72, 73.

⁹² APL, GLRMO, t. 37, k. 310v-311 (26 VII 1606), k. 551, 553, 555v (27 III 1607), k. 749-750v, 750v-751v (9 VIII 1607), 786-787 (10 IX 1607) oraz ASWL, s. 131-132, 144-149, 150-153, 158-161, 162-164.

W związku z powyższym należy uznać, że najstarszy z braci Tęczyńskich nigdy nie sprawował urzędu kasztelana lubelskiego. Po nieudanych staraniach o ten urząd i podkomorstwo wielkie koronne w drugiej połowie 1605 lub na początku 1606 r. uzyskał ekspektatywę na objęcie pierwszego wakującego senatorstwa w Rzeczypospolitej. Po śmierci 10 listopada 1605 r. Marka Sobieskiego stało się nim województwo lubelskie. Akt nominacji dla Gabriela – jak podano wyżej – nosi datę 30 kwietnia 1606 r., choć już 13 lutego tego roku wystąpił z tym urzędem na sejmiku lubelskim⁹³.

Gabriel uczestniczył aktywnie również w wydarzeniach związanych z drugą częścią rokoshu sandomierskiego. Był obecny na sejmiku poselskim w Lublinie przed sejmem 1607 r. (27 marca), niewątpliwie wpływając tym samym na postawę i poglądy Lublinian, którzy – w przeciwieństwie do województwa krakowskiego – wybrali posłów na ten sejm⁹⁴. Następnie uczestniczył w zwołanym na początek maja 1607 r. sejmie warszawskim, na którym nie było w zasadzie gromadzącej się na kolejnych zjazdach opozycji, a jedynie zwolennicy dworu lub osoby niezaangażowane mocno w działania rokoshan. W czasie obrad sejmowych Tęczyński wyznaczony został do komisji w sprawie rozgraniczenia województw podlaskiego i brzesko-litewskiego z powiatem grodzieńskim⁹⁵. Na sejmie tym obecny był również jego brat Andrzej, który jako jeden z kasztelanów wyznaczony został z senatu „na trzecie pół roka” na funkcję senatora-rezydenta⁹⁶.

Jak wszystko na to wskazuje, w przeciwieństwie do najmłodszego brata Jana, Gabriel nie wziął udziału w marszu armii i stronników królewskich przeciwko rokoshanom oraz w samej bitwie pod Guzowem 5 lipca 1607 r.⁹⁷. W liście do teścia z 1 lipca pisał z Międzyrzecza jedynie o swych obawach co do sytuacji w Rzeczypospolitej, nieuchronności starcia zbrojnego wobec czynionych przez obie strony zaciągów i potrzebie ratowania ojczyzny⁹⁸. Z tej siedziby 2 sierpnia wysłał list wskazujący na to, że wiedział niewiele o sytuacji na dworze i ewentualnym pojednaniu Mikołaja Zebrzydowskiego z królem⁹⁹. Na początku sierpnia 1607 r. był na sejmiku lubelskim i podpisał się pod laudum oraz instrukcją Lublinian dla posłów udających się do króla¹⁰⁰. Uczestniczył następnie w wyborze sędziego do Trybunału Koronnego na sejmiku deputackim w Lublinie 10 września 1607 r.¹⁰¹. O jego wynikach (i przebiegu sejmików na Podlasiu i Wołyniu) donosił teściowi w liście z 19 września 1607 r.¹⁰². Z jego

⁹³ ASWL, s. 129-132.

⁹⁴ APL, GLRMO, t. 37, k. 548-555v (podpis Tęczyńskiego, wojewody lubelskiego, widnieje pod laudum, instrukcją poselską i „Postanowieniem strony płacej żołnierzom”); ASWL, s. 144-150, 150-151, 151-153.

⁹⁵ *Volumina legum* [dalej: VL], 2, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1859, s. 444. O jego obecności na sejmie także L. A. Wierzbicki, *Senatorowie koronni na sejmach Rzeczypospolitej*, Warszawa 2017, s. 159. Szerzej o problematyce tego sejmiku zob. J. Maciszewski, *Sejm 1607 r. a załamanie się planów reformy państwa*, w: *O naprawę Rzeczypospolitej XVII-XVIII. Prace ofiarowane Władysławowi Czaplinskiemu w 60 rocznicę urodzin*, Warszawa 1965, s. 37-47.

⁹⁶ VL, t. 2, s. 434.

⁹⁷ Nie wspomina o nim m.in. Radomir F. Grabowski, *Guzów 5 VII 1607*, Zabrze 2005 (chorągwią husarską i oddziałem piechoty wchodzącymi w skład armii królewskiej dowodził natomiast Jan Tęczyński, wówczas starosta płocki – s. 77).

⁹⁸ B. Racz., rkps 74, k. 324-325v.

⁹⁹ Ibidem, k. 328-329v.

¹⁰⁰ APL, GLRMO, t. 37, k. 749v-750v, 750v-751v (8 VIII 1607); ASWL, s. 158-159, 159-161.

¹⁰¹ APL, GLRMO, t. 37, k. 786-787; ASWL, s. 162-164.

¹⁰² B. Racz., rkps 74, k. 330-331v.

listu do przywódcy rokoszu Janusza Radziwiłła wynika, że Mikołaj Radziwiłł „Sierotka”, chcąc doprowadzić do pojednania krewnego z władcą, również wykorzystywał go do tego celu¹⁰³. Realizując konstytucję sejmu o wspomnianym wyżej rozgraniczeniu, w końcu października 1607 r. udał się do Kodeńca (woj. lubelskie), gdzie od 22 tego miesiąca uczestniczył w obradach komisji rozgraniczającej¹⁰⁴.

W końcu kwietnia 1608 r., w obliczu trwającego chaosu w państwie, na zwołanej przez króla konwokacji senatorów pojawił się najpierw Andrzej, a następnie Gabriel¹⁰⁵. Wojewoda lubelski był tym, prócz Mikołaja Radziwiłła „Sierotki”, który starał się w tym okresie o doprowadzenie do pojednania głównego rokoszanina Janusza Radziwiłła z hetmanem Janem Karolem Chodkiewiczem. Na wspomnianej konwokacji, zakończonej w drugiej połowie czerwca 1608 r., podjęto decyzję o wysłaniu do Janusza Radziwiłła na Litwę Henryka Firleja, referendarza koronnego, oraz Gabriela Tęczyńskiego. W wyniku tej misji nie doszło jednak wtedy do zgody między zwaśnionymi magnatami¹⁰⁶. Nie zostały uwieńczone sukcesem również starania, które Tęczyński podjął wówczas w celu uzyskania wakującego starostwa chełmskiego¹⁰⁷.

Wojewoda lubelski przewodził szlachcie podczas obrad sejmiku poselskiego 6 grudnia 1608 r.¹⁰⁸, jednakże nie było go na sejmie zwyczajnym warszawskim w styczniu i lutym 1609 r. – załatwiał wówczas w Lublinie sprawy związane ze swoimi interesami finansowymi, a następnie podążył na Pokucie¹⁰⁹. Nie ma go także w Lublinie na sejmiku relacyjnym w kwietniu i deputackim we wrześniu 1609 r.¹¹⁰. Na wspomnianym sejmie 1609 r. pojawił się natomiast Andrzej, którego wyznaczono do rezydowania przy królu na drugie półrocze tego roku¹¹¹.

Kolejne bardzo istotne dla przebiegu karier funkcje i urzędy przypadły braciom w 1611 r. Na sejmiku deputackim województwa lubelskiego we wrześniu 1611 r. Gabriel wybrany został sędzią Trybunału Koronnego na kadencję 1611/1612. W związku z tą funkcją sędził od połowy listopada 1611 r. w kadencji piotrkowskiej, zaś od końca kwietnia do 24 sierpnia 1612 r. w kadencji lubelskiej¹¹². Przed objęciem godności sędziowskiej wojewoda lubelski uczestniczył w obradach sejmu warszawskiego 1611 r. (koniec września – początek listopada). Zapewne nie był na nim specjalnie aktywny w gronie senatorów, bowiem w monografii tego

¹⁰³ AGAD, Archiwum Radziwiłłów, dz. V, nr 16212 (list z 30 IX 1607). Por. T. Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka*, s. 303, 309; V. Urbaniak, *Zamoyszczycy bez Zamoyskiego. Studium dekompozycji ugrupowania politycznego*, Warszawa 1995, s. 119.

¹⁰⁴ VL, t. 2, s. 444.

¹⁰⁵ O obecności Gabriela na tej konwokacji informuje m.in. list z Końskowoli do Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła datowany 16 V 1608 r.

¹⁰⁶ T. Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka*, s. 311; V. Urbaniak, op. cit., s. 139.

¹⁰⁷ B. Racz., rkps 74, k. 334-335v (do Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła, z Międzyrzecza 9 XI 1608).

¹⁰⁸ ASWL, s. 174-179.

¹⁰⁹ B. Racz., rkps 74, k. 334-335v (do Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła, z Międzyrzecza 9 XI 1608), k. 336-337v (do tegoż, z Ostrówek 7 I 1609), k. 338-339 v (z Jazłowca, 27 I 1609), k. 340-341v (do tegoż, z Tarchowicy 21 III 1609).

¹¹⁰ APL, GLRMO, t. 39, k. 159v-160, 491v-492v; ASWL, s. 179-181, 181-190.

¹¹¹ VL, t. 2, s. 463. Jego obecność na sejmie potwierdza także podpis pod dyplomem nadania indygenatu dla Kacpra Horwatha, dworzanina królewskiego, wystawionym na sejmie 23 II 1609 r., oraz zapis transakcji prywatnej z 21 II. AGAD, MK, t. 154, k. 15v-16v; ibidem, t. 153, k. 78-80.

¹¹² *Deputaci Trybunału Koronnego 1578-1794. Spis*, cz. 1: 1578-1620, oprac. H. Gmiterek, Warszawa 2017, s. 231.

sejmu brak informacji o jego wystąpieniach¹¹³. W czasie obrad wyznaczony został wraz ze Zbigniewem Ossolińskim, wojewodą podlaskim, na komisarza do rozgraniczenia dóbr koronnych (województwa lubelskiego) od dóbr Wielkiego Księstwa Litewskiego (województwo brzeskie litewskie). Komisja ta miała się zebrać 8 października tego roku w Lublinie przy okazji sądów trybunalskich¹¹⁴. W jedną z bardzo ważnych kwestii poruszanych w czasie tego sejmu zaangażował się natomiast Andrzej. Mianowicie po tajnych naradach senatorów z królem w dniach 24 i 26 października, w których brał udział, dotyczących legacji od Hohenzollernów z linii brandenburskiej w sprawie przeniesienia na nią prawa do lenna pruskiego, znalazł się w deputacji, która wysłuchała po raz ostatni posłów brandenburskich i dyskutowała przede wszystkim o sprawach religijnych związanych z lennem pruskim¹¹⁵. 16 listopada 1611 r. podpisał się pod królewskim dyplomem o przekazaniu lenna pruskiego w ręce Hohenzollernów brandenburskich¹¹⁶.

Andrzej Tęczyński po raz ostatni z urzędem kasztelana wiślickiego wystąpił 17 listopada 1611 r.¹¹⁷. Po tej dacie, a przed 9 lutego 1612 r., awansowany został na kasztelanię bełską¹¹⁸. Wszystko wskazuje na to, że nie wykazywał się aktywnością w samorządzie województwa bełskiego – dla lat 1611-1613 nie zanotowano go na żadnym z sejmików bełskich¹¹⁹.

Andrzejowi Tęczyńskiemu niedługo przyszło cieszyć się z awansu w hierarchii senatorskiej. W zasadzie na forum ogólnopolskim jako kasztelan bełski miał okazję wykazać się jeszcze w czasie obrad sejmu zwyczajnego warszawskiego w 1613 r. (koniec lutego – początek kwietnia). Na sejm ten przybył wprawdzie po wotach, ale swe stanowisko wobec królewskiego programu na ten sejm wyraził w odpowiedzi na deliberatoria, w których Zygmunt III wnioskował o poparcie kontynuacji wojny przeciwko Moskwie i kolejnej wyprawy celem osadzenia na tronie królewicza Władysława. Wraz z częścią senatorów Tęczyński proponował w kwestii wyprawy pomoc materialną¹²⁰. W związku ze skonfederowaniem się nieopłaconego żołnierza 6 marca 1613 r. zdecydowano o wysłaniu zespołu komisarzy do zawarcia w Brześciu Litewskim traktatów z konfederatami. Z senatu wszedł do niego m.in. Andrzej Tęczyński, czego potwierdzeniem jest np. respons konfederatów datowany 26 marca 1613 r. w Lublinie¹²¹. Jeszcze w czasie obrad sejmowych 1 kwietnia podpisał jeden

¹¹³ J. Byliński, *Sejm 1611 r.*, Wrocław 1970 (spis senatorów obecnych na sejmie).

¹¹⁴ VL, t. 3, s. 13.

¹¹⁵ J. Byliński, op. cit., s. 180.

¹¹⁶ VL, t. 2, s. 71; *Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae*, wyd. M. Dogiel, 4, Wilno 1764, s. 448-452 (podpis Tęczyńskiego na s. 452). W dniach 9 i 17 XI tego roku dokonywał w Warszawie transakcji majątkowych. AGAD, MK, t. 154, k. 270-271v.

¹¹⁷ AGAD, MK, t. 154, k. 271-271v. Por. *Urządnicy województwa sandomierskiego*, nr 1214. 9 XI 1611 r. w aktach Metryki Koronnej określony jeszcze jako kasztelan wiślicki i starosta horodelski. *Regesty z Metryki Koronnej do dziejów powiatów opoczyńskiego, radomskiego i stężyckiego z lat 1574-1795*, cz. 1: 1574-1659, oprac. M. Jaglarz, W. Krawczuk, D. Kupisz, Z. Pietrzyk, W. Urban, E. Wierzba, red. Z. Pietrzyk, Radom 2001, nr 218. Z urzędem kasztelana wiślickiego zanotowały go jeszcze akta procesowe Trybunału Koronnego z 5 VIII 1612 r. ANKr., APotK., sygn. 56, s. 115-119. Por. Latyfundium, s. 208.

¹¹⁸ Z. Ossoliński, op. cit., s. 143; *Urządnicy województwa bełskiego*, s. 270, nr 64; Latyfundium, s. 208. Jako kasztelan bełski także 7 IV 1612 r. AGAD, MK, t. 153, k. 436v-438.

¹¹⁹ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu [dalej: B. Oss.], rkps 15964/II, s. 84-90 (na tych stronach lauda i dokumenty sejmiku bełskiego z lat 1611-1614).

¹²⁰ J. Byliński, *Dwa sejmy z roku 1613*, Wrocław 1984, s. 13, 14.

¹²¹ Ibidem, s. 77, 78.

z dokumentów wystawionych przez króla¹²². Czy Andrzej Tęczyński dotarł do Brześcia na obrady wspomnianej wyżej komisji? Prawdopodobnie tak, ponieważ z pamiętnika Zbigniewa Ossolińskiego wynika, że „wróciwszy się od komisji panowie tamci komisarze, jeden z nich pan bełski, Tęczyński, umarł”¹²³.

Okoliczności śmierci Andrzeja Tęczyńskiego, kasztelana bełskiego, można odtworzyć na podstawie odnalezionego w Metryce Koronnej aktu jego ostatniej woli. Wiadomo, że z posiedzenia komisji powrócił chory i 15 kwietnia 1613 r. w swojej kwaterze w Warszawie znajdującej się w domu mieszczanina Wojciecha Gossa zdecydował się na spisanie krótkiego testamentu. Nie zawiera on odniesień do służby publicznej. Opiekunami jedyne go syna Hiacynta uczynił swych braci rodzonych Gabriela i Jana Magnusa, żonę Katarzynę z Leszczyńskich oraz Rafała Leszczyńskiego, kasztelana wiślickiego, i Zbigniewa Lanckorońskiego, podkomorzego sandomierskiego. Kościołowi parafialnemu w Toporowie potwierdził zapis czynszu pieniężnego zabezpieczonego na wsi Mikitycze. Szlachetnemu Piotrowi Młodkowskiemu, długoletniemu słudze, darował wójtostwo z folwarkiem zwane Andrzejówka w dobrach staszowskich, natomiast siostrze Izabeli zapisał 10000 zł. Pogrzeb polecił sprawić „w Staszowie albo w Bes[z]owej”. Poprosił ponadto Jakuba Zadzika, podówczas sekretarza i regenta kancelarii królewskiej, o wniesienie testamentu i dokonanie zapisów na rzecz Młodkowskiego i siostry w Metryce Koronnej. Zmarł wkrótce po spisaniu testamentu, przed 20 kwietnia¹²⁴. W maju tego roku z tytułem kasztelana bełskiego występował już Jan Lipski¹²⁵. Andrzej Tęczyński, kasztelan bełski, pochowany został 5 sierpnia 1613 r. w ufundowanej przez siebie kaplicy w kościele parafialnym w Staszowie¹²⁶.

Po odprawieniu w 1612 r. sądów trybunalskich Gabriel Tęczyński 28 stycznia 1613 r. uczestniczył w sejmiku przedsejmowym województwa lubelskiego, który przyjął instrukcję krytyczną wobec postulowanego przez władzę programu sejmku¹²⁷. Być może zajmował wówczas stanowisko niezgodne z linią polityki królewskiej. Mógłby o tym świadczyć fakt, że najpewniej nie odpowiedział na królewskie deliberatoria przed sejmem (jego odpowiedź nie jest znana) oraz nie pojawił się wśród senatorów na obydwu sejmach w roku 1613¹²⁸. W latach 1614-1615 źródła w zasadzie nie notują jego aktywności o charakterze publicznym¹²⁹. Po części można to także tłumaczyć opieką Gabriela nad dziećmi zmarłego brata i załatwianiem spraw prawno-majątkowych z tym związanych¹³⁰. Wojewoda lubelski nie

¹²² *Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae*, s. 468-470 (podpis Tęczyńskiego jako kasztelana bełskiego na s. 470). 27 i 30 III 1613 r. podpisał na sejmie dyplomy indygenatu i nobilitacji. AGAD, MK, t. 156, k. 16-18v, 68.

¹²³ Z. Ossoliński, op. cit., s. 56, 203.

¹²⁴ AGAD, MK, t. 155, k. 255-256v, 256v-257v, 257v-258.

¹²⁵ Ibidem, t. 156, k. 42-43. Por. *Urzednicy województwa bełskiego*, nr 65. Problem objęcia kasztelanii bełskiej po śmierci Andrzeja Tęczyńskiego domaga się dokładniejszego wyjaśnienia, bowiem m.in. w na sejmiku bełskim z 13 I 1614 r. jako kasztelan bełski poświadczony jest Adam Prusinowski. B. Oss., rkps 15964/II, s. 89-90.

¹²⁶ J. Łoziński, *Cztery centralne kaplice kopułowe z początku XVII wieku*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 30/1968, s. 303-326; idem, *Grobowe kaplice kopułowe w Polsce 1520-1620*, Warszawa 1973, s. 147-148; Latyfundium, s. 208.

¹²⁷ Biblioteka PAU/PAN w Krakowie, rkps 8323 (Teki Pawińskiego nr 6) [dalej: TP 6], k. 129-133; ASWL, s. 203-206. Por. J. Byliński, *Dwa sejmy*, s. 41.

¹²⁸ J. Byliński, *Dwa sejmy*, passim.

¹²⁹ M.in. brak jego podpisu pod punktami deklaracji województwa lubelskiego w kwestii zapłaty żołnierzom z 14 I 1614 r. APL, GLRMO, t. 44, k. 33-34. Por. ASWL, s. 213-219 (sejmiki z lat 1614-1615).

¹³⁰ M.in. APL, GLRMO, t. 44, k. 242v-243, 486v-487 (1614).

zjawił się także na sejmach z lat 1615-1616¹³¹. Nie był również obecny na sejmiku lubelskim 14 lipca 1616 r., na którym szlachta zadecydowała, aby poborcy i szafarz województwa konsultowali swe decyzje w sprawach podatkowych z wybranymi urzędnikami województwa, w tym z wojewodą lubelskim¹³².

Jak wszystko na to wskazuje, ostatnia aktywność Gabriela w sprawach publicznych związana była z działalnością samorządu lubelskiego. 13 lutego 1617 r. z Międzyrzecza wysłał do szlachty uniwersał zwołujący sejmik elekcyjny na urząd podkomorzego. Jednak 21 lutego 1617 r. odwołał ten sejmik z powodu nieprzyjęcia przez ówczesnego podkomorzego lubelskiego Adama Noskowskiego nominacji kasztelańskiej¹³³. Tęczyńskiego nie było najpewniej na sejmiku lubelskim 4 marca tego roku, na którym zapadły decyzje w sprawach podatkowych i odnoszących się do nakazanych przez prawo okazowań.

Po raz ostatni jako żyjący w analizowanych źródłach wystąpił 14 kwietnia 1617 r.¹³⁴. Zmarł przed 28 września 1617 r. Województwo lubelskie objął po nim Piotr Firlej, uprzedni kasztelan wojnicki¹³⁵. Gabriel Tęczyński, wojewoda lubelski, pochowany został staraniem brata Jana Magnusa 30 stycznia 1618 r. w kościele dominikanów p.w. Św. Trójcy w Krakowie. Zbigniew Ossoliński w swym pamiętniku tak odnotował to wydarzenie: „wyjechałem [...] 28 Januarii, do Krakowa na pogrzeb powinno swego, pana Gabryjela Tęczyńskiego, wojewody lubelskiego, któregośmy tamże w Krakowie pogrzebli 30 Januarii w kościele Św. Trójce sprawą i staraniem pana Jana Tęczyńskiego, brata jego”¹³⁶.

Analiza życiorysów i działalności publicznej Gabriela i Andrzeja Tęczyńskich wskazuje, że po długim okresie nauki poza granicami Rzeczypospolitej, przerwany w 1593 r. epizodem posłowania braci na sejm walny, od początku XVII w. jako młodzi synowie magnaccy włączyli się w aktywną działalność publiczną. Gabriel udzielał się w samorządzie województwa lubelskiego, zaś Andrzej na sejmiku opatowskim. Obaj należeli niewątpliwie do kręgu najbliższych zaufanych i w dużej mierze także – przede wszystkim w osobie Gabriela – realizatorów planów politycznych Mikołaja Radziwiłła „Sierotki”. Bracia nie osiągnęli wprawdzie najwyższych urzędów państwowych – kresem kariery Gabriela było województwo lubelskie, zaś Andrzeja kasztelania bełska – choć wykazali się znaczącą aktywnością w okresie rokосу sandomierskiego w latach 1606-1607, stając po stronie obozu królewskiego. W kolejnych latach poparcie dla stronnictwa królewskiego wyrażał w poglądach i postawie przede wszystkim Andrzej, podczas gdy starszy Gabriel – jak się wydaje – co najmniej od 1611 r. zdystansował się od polityki Zygmunta III Wazy. Ich kariery zakończyły dość szybkie zgony, po których działalność publiczną rodu kontynuował najmłodszy z braci – Jan Magnus (zm. 1637), wojewoda krakowski, który zmarł jako ostatni z Tęczyńskich. Postaci tej z pewnością warto w przyszłości poświęcić odrębne opracowanie.

¹³¹ S. Ochmann, *Sejmy z lat 1615-1616*, Wrocław 1970, *passim* i spis senatorów obecnych na obu sejmach oraz konstytucje sejmowe. M.in. także brak jego podpisu pod instrukcją sejmową Lublinian przyjętą na sejmiku 8 III 1616 r. APL, GLRMO, t. 46, s. 153-154; TP 6, k. 151v-163.

¹³² APL, GLRMO, t. 46, k. 652-654v (wzmianka o Tęczyńskim – k. 653); ASWL, s. 234-237. Por. M. Ujma, op. cit., s. 140 i przyp. 39.

¹³³ APL, GLRMO, t. 47, k. 115-115v; ASWL, s. 237-238. Por. M. Ujma, op. cit., s. 27; *Urzędnicy województwa lubelskiego*, nr 201.

¹³⁴ ANKr., APotK., sygn. 56, s. 123-124.

¹³⁵ AGAD, MK, t. 161, k. 168-169v; *Urzędnicy województwa lubelskiego*, 376 (nominacja Firleja datowana jest na 24 X 1617).

¹³⁶ Z. Ossoliński, op. cit., s. 101. Por. Latyfundium, s. 207.

Public activity of the Tęczyński family in the 17th century. The careers of Gabriel (d. 1617), Lublin Voivode and Andrzej (d. 1613), Belz Castellan

Abstract

The article presents the careers of two representatives of one of the oldest Polish magnate families – Tęczyński, coat of arms Topór, the elder sons of Andrzej (d. 1588), the governor of Krakow: Gabriel (d. 1617), the voivode of Lublin and Andrzej (d. 1613), the castellan of Belz, living at the turn of the 16th and 17th centuries. It has been proven that after a long period of education outside the borders of the Commonwealth, which was interrupted in 1593 by an episode, when the brothers were sent to the General Sejm, from the beginning of the 17th century, as young magnate sons, they actively participated in the public life. Gabriel worked in the local government of the Lublin Voivodship, while Andrzej was a member of the Opatów regional parliament. Although the brothers did not reach the highest state offices – the end of Gabriel's career was Lublin voivodship, and Andrzej castellany of Belz – they showed significant activity during the Sandomierz rebellion in 1606-1607, taking the side of the royal camp. In the following years, Andrzej Tęczyński expressed his support for the royal party in his views and attitude, while the elder Gabriel distanced himself from the policy of Sigismund III Vasa at least from 1611. Their careers ended with fairly sudden deaths, after which the public activity was taken up by the youngest of their brothers - Jan Magnus (d. 1637), the voivode of Kraków, with whom the Tęczyński line came to an end.

Key words: Tęczyński family, public activity, political career, genealogy

BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie:

Metryka Koronna, t. 134, 147, 148, 151-156, 161.

Archiwum Radziwiłłów, dział V, nr 16212.

Archiwum Narodowe w Krakowie (oddział na Wawelu):

Castrensia Cracoviensia Inscriptiones, t. 172.

Archiwum Potockich z Krzeszowic, sygn. 56.

Archiwum Państwowe w Lublinie:

Księgi grodzkie grabowieckie, t. 24, 76.

Księgi grodzkie lubelskie RMO, t. 37, 39, 44, 46, 47.

Biblioteka im. Raczyńskich w Poznaniu, rkps 74.

Biblioteka PAN w Kórniku, rkps 317.

Biblioteka PAU/PAN w Krakowie, rkps 8323.

Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, rkps 15964/II.

Źródła drukowane

Akta sejmikowe województwa lubelskiego 1572-1632, oprac. H. Gmiterek, Lublin 2016.

Akta sejmikowe województwa krakowskiego, t. 1: 1572-1620, wyd. S. Kutrzeba, Kraków 1932.

Archiwum nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592-1745), wyd. H. Barycz, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1971.

- Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tzw. Bernardyńskiego we Lwowie*, t. 10, wyd. A. Prochaska, Lwów 1884.
- Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae*, wyd. M. Dogiel, t. 4, Wilno 1764.
- Kronika mieszczanina z lat 1575-1595*, wyd. H. Barycz, Kraków 1930.
- Księgi nacyi polskiej w Padwie*, wyd. S. Windakiewicz, Kraków 1888.
- Ossoliński Z., *Pamiętnik*, oprac. i wstęp J. Długosz, Warszawa 1983.
- Paprocki B., *Herby rycerstwa polskiego*, wyd. K. J. Turowski, Kraków 1858.
- Pisma polityczne z czasów rokoszu Zebrzydowskiego 1606-1608*, t. 2 i 3: *Proza*, wyd. J. Czubek, Kraków 1918.
- Regesty z Metryki Koronnej do dziejów powiatów opoczyńskiego, radomskiego i stężyckiego z lat 11574-1795*, cz. I: 1574-1659, oprac. M. Jaglarz, W. Krawczuk, D. Kupisz, Z. Pietrzyk, W. Urban, E. Wierzbą, red. Z. Pietrzyk, Radom 2001.
- Sumariusz Metryki Koronnej. Seria nowa*, t. 2: *Księga wpisów kanclerza Jana Zamoyskiego MK 133 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, lata 1587-1595*, oprac. A. Kot, W. Krawczuk, M. Kulecki, A. Sokół, G. Spyрка, red. W. Krawczuk, Kraków 2001.
- Sumariusz Metryki Koronnej. Seria nowa*, t. 7: *Księga wpisów podkanclerzego Jana Tarnowskiego MK 138 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie 1593-1594*, oprac. i red. K. Chłapowski, Warszawa 2014.
- Volumina legum*, t. 2, 3, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1859.

Literatura

- Andrusiewicz A., *Dymitr Samozwaniec i Maryna Mniszech*, Warszawa 2009.
- Anusik Z., *Latyfundia panów na Tęczynie. Kilka refleksji w związku z książką Janusza Kurtyki*, [rec.] Janusz Kurtyka, *Latyfundium tęczyńskie. Dobra i właściciele (XIV-XVII wiek)*, Księgarnia Akademicka, Kraków 1999, ss. 295 + 5 tablic genealogicznych, „Przegląd Nauk Historycznych”, 2/2003, nr 2 (4), s. 217-256.
- Anusik Z., *Z dziejów rodu książąt Ostrogskich*, w: idem, *Studia i szkice staropolskie*, Łódź 2011, s. 408-496.
- Barycz H., *Spojrzenia w przeszłość polsko-włoską*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1965.
- Barycz H., *Z dziejów polskich wędrówek za granicę*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1969.
- Barycz H., *Z zaścianka na Parnas. Drogi kulturalnego rozwoju Jana Kochanowskiego i jego rodu*, Kraków 1981.
- Byliński J., *Dwa sejmy z roku 1613*, Wrocław 1984.
- Byliński J., *Sejm 1611 r.*, Wrocław 1970.
- Chłapowski K., *Elita senatorsko-dygnitarska Korony za czasów Zygmunta III i Władysława IV*, Warszawa 1996.
- Chłapowski K., *Starostowie w Małopolsce 1565-1668*, w: *Spółeczeństwo staropolskie*, t. 4, red. A. Izydorczyk, A. Wyczański, Warszawa 1986, s. 105-178.
- Cracovia litterarum. Kultura umysłowa i literacka Krakowa i Małopolski w dobie renesansu. Księga zbiorowa Międzynarodowej Sesji Naukowej w czterechsetlecie zgonu Jana Kochanowskiego (w Krakowie, 10-13 października 1984 r.)*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1991.
- Cynarski S., *Stronictwo królewskie w dobie rokoszu Zebrzydowskiego (Próba charakterystyki)*, „Małopolskie Studia Historyczne”, 7/1965, nr 3/4, s. 3-24.

- Deputaci Trybunału Koronnego 1578-1794. Spis*, cz. 1: 1578-1620, oprac. H. Gmiterek, Warszawa 2017.
- Dworzaczek W., *Genealogia*, cz. 2, Warszawa 1959.
- Dworzaczek W., *Jan Gostomski (ok. 1576-1623)*, w: *Polski Słownik Biograficzny* [dalej: PSB], t. 8, Wrocław-Warszawa-Kraków 1959-1960, s. 366-367.
- Grabowski F. R., *Guzów 5 VII 1607*, Zabrze 2005.
- Gruszecki S., *Stanisław Miński (ok. 1561-1607)*, w: PSB, t. 21, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976, s. 320-321.
- Grzybowski S., *Jan Zamoyski*, Warszawa 1994.
- Hejnosz W., *Jan Mikołaj Daniłowicz (zm. 1649)*, w: PSB, t. 4, Kraków 1938, s. 415-416.
- Janas E., *Zjazd w Stężycy w 1606 roku*, Stężyca 1996.
- Kempa T., *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka (1549-1616), wojewoda wileński*, Warszawa 2000.
- Kempa T., *Wobec kontrreformacji. Protestanci i prawosławni w obronie swobód wyznaniowych w Rzeczypospolitej w końcu XVI i w pierwszej połowie XVII wieku*, Toruń 2007.
- Konopczyński W., *Chronologia sejmów polskich 1493-1793*, Kraków 1948.
- Kurtyka J., *Latyfundium tęczyńskie. Dobra i właściciele (XIV-XVII wiek)*, Kraków 1999.
- Kurtyka J., *Tęczyńscy. Studium z dziejów elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997.
- Lepszy K., *Mikołaj Firlej (zm. 1601)*, w: PSB, t. 7, Kraków 1948-1958, s. 12-15.
- Łoziński J., *Cztery centralne kaplice kopolowe z początku XVII wieku*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 30/1968, s. 303-318.
- Łoziński J., *Grobowe kaplice kopolowe w Polsce 1520-1620*, Warszawa 1973.
- Maciszewski J., *Sejm 1607 r. a załamanie się planów reformy państwa*, w: *O naprawę Rzeczypospolitej XVII-XVIII. Prace ofiarowane Władysławowi Czaplińskiemu w 60 rocznicę urodzin*, Warszawa 1965, s. 37-48.
- Maciszewski J., *Wojna domowa w Polsce (1606-1609). Studium z dziejów walki przeciw kontrreformacji*, cz. 1: *Od Stężycy do Janowca*, Wrocław 1960.
- Ochmann S., *Sejmy z lat 1615-1616*, Wrocław 1970.
- Opaliński E., *Rodziny wielkosenatorskie w Wielkopolsce, na Kujawach i na Mazowszu za Zygmunta III. Podstawy karier*, Warszawa 2007.
- Posłowie ziemscy koronni 1493-1600*, red. I. Kaniewska, Warszawa 2013.
- Sajkowski A., *Włoskie przygody Polaków. Wiek XVI-XVIII*, Warszawa 1973.
- Sokołowski W., *Politycy schyłku złotego wieku. Małopolscy przywódcy szlachty i parlamentarzyści w latach 1574-1605*, Warszawa 1997.
- Strzelecki A., *Sejm z r. 1605*, Kraków 1921.
- Trawicka Z., *Sejmik województwa sandomierskiego w latach 1572-1606*, Kielce 1985.
- Ujma M., *Sejmik lubelski 1572-1606*, Warszawa 2003.
- Urban W., *Daty życia niektórych osób z XVI wieku związanych z Krakowem. Przyczynki źródłowo-biograficzne*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”, 41/1991, s. 81-100.
- Urbaniak V., *Zamoyszczycy bez Zamoyskiego. Studium dekompozycji ugrupowania politycznego*, Warszawa 1995.
- Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV-XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski i in., Kórnik 1992.
- Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy XVI-XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Mikulski, W. Stanek, przy współudziale Z. Górskiego, R. Kabacińskiego, Kórnik 1990.

Urzednicy wojewodztwa belskiego i ziemi chełmskiej XIV-XVIII wieku. Spisy, oprac. H. Gmiterek, R. Szczygieł, Kórnik 1992.

Urzednicy wojewodztwa krakowskiego XVI-XVIII wieku. Spisy, oprac. S. Cynarski, A. Falniowska-Gradowska, Kórnik 1990.

Urzednicy wojewodztwa lubelskiego XVI-XVIII wieku. Spisy, oprac. W. Kłaczewski, W. Urban, Kórnik 1991.

Urzednicy wojewodztwa sandomierskiego XVI-XVIII w. Spisy, oprac. K. Chłapowski, A. Falniowska-Gradowska, Kórnik 1993.

Wierzbicki L. A., *Senatorowie koronni na sejmach Rzeczypospolitej*, Warszawa 2017.